

מסכת בבא בתרא – שבוע מספר 14

הלימוד השבועי: מי כתב את סוף התורה איוב

שלום,

השבוע נתחיל דיון בן כמה דפים בספר איוב ודרכו בשאלות הקיומיות והתיאולוגיות שמעלה הספר על על משמעות וצדק. (לימוד פורה)

הלימוד השבועי

דף טו עמוד א 'ומשה כתב ספרו' -טו עמוד ב 'כי נבלה עשה בישראל' נכון היה ללמוד את כל ספר איוב לפני שניגשים לדברי הגמרא עליו- מפאת קוצר הזמן כדאי בשלב ראשו לקרוא ולהיזכר בסיפור המסגרת בפרקים א,ב ו-מב. בבית המדרש תוכלו למצוא את ספרו של פרופ' חננאל מק – אלא משל היה - איוב בספרות בית שני ובספרות חז"ל – מומלץ לעין בו לאורך לימוד בשבועות הקרובים.

מתי היה איוב

- סכמו את הדעות השונות בגמרא
- מה זה משנה מתי הוא היה? מה זיהויו בדור מסוים מבקש להגיד?

הערה מתודולגית חשובה

רבות מהדרשות בסוגיה נראות רחוקות מאוד כמו 'עוץ=עץ' איפא=איפה ועוד. – ניתן לגשת אליהם בשלש דרכים: האחת בחיך סלחני, קרי בחוסר רצינות, השניה בפשטות, כלומר להסתפק בדמיון המילולי כמניעה לדרשה והשלישית – לחפש רעיון משמעותי יותר שהדמיון המילולי הוא רק מפתח אליו – נראה שהשלישית היא המאתגרת והמעניינת ביותר. ניתן לעשות זאת ע"י עיון רחב בהקשר במקרא ממנו לקוח הציטוט, מתוך העיון מקיף בדמויות/תקופות המושוות לאיוב או מתוך העמקה במצלול המילים ומשמעותן כפי שעושה הרמב"ם – (מובא בסוף הדף).

משל היה

- האם הטענה שאיוב לא היה במציאות מקובלת על סוגית הגמרא?
- השוו את הדו שיח בין אותו חכם/תלמיד לר' שמואל בר נחמני שבנוסח הדפוס לזה שבכתב יד פריס. מי טוען מה?

בבא ברא פרק א כתב יד פריס

יטיב ההוא מרבנן קמי' דר' שמואל בר נחמני וקא' איוב לא היה ולא נברא אלא למשל היה אמ' לו עליך אמ' קרא איש היה בארץ עוץ איוב שמו אלא מעתה ולרש אין כל כי אם כבשה אחת וגו' מי הוה אלא משל בעלמא הכא נמי משל בעלמא אמ' ליה ולטעמיך ושם עירו למה

- להבנת משמעות המחלוקת ראו את ההסבר לגרסה דומה שהיתה לגאונים:

דרשות ר"י אבן שועיב לספר דברים

ור' האיי ז"ל כתב בתשובה כי דעתו [היא] שהיה ונברא ולא חלק אדם על זה מעולם, ומה שאמר בגמרא לא היה ולא נברא בעולם אלא להיותו משל לבני אדם [כני] ממנו יראו וכן יעשו ויבטחו בשם יתברך [יתעלה] שיחזור להם למשנה

כ"ה סיון תשע"ג

כמותו [כמנהגו] וכי יסורין היו לתועלתו, וכתב הוא ז"ל כי בגמרא שלהם היה הגירסא כך ולא היה ולא נברא אלא למשל, ואין גורסין משל היה, אלא ודאי היה ונברא, והכתוב אמר אם יעמדו נח ודניאל ואיוב לפני.

▪ דיון דומה מתקיים גם בקשר לעצמות שהחיה יחזקאל:

סנהדרין צב עמוד ב

דתניא, רבי אליעזר אומר: מתים שהחיה יחזקאל עמדו על רגליהם, ואמרו שירה ומתו. מה שירה אמרו? ה' ממית בצדק ומחיה ברחמים. רבי יהושע אומר: שירה זו אמרו דה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל. רבי יהודה אומר: אמת משל היה. אמר לו רבי נחמיה: אם אמת – למה משל, ואם משל – למה אמת? אלא: באמת משל היה. רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר: מתים שהחיה יחזקאל עלו לארץ ישראל, ונשאו נשים והולידו בנים ובנות. עמד רבי יהודה בן בתירא על רגליו ואמר: אני מבני בניהם, והללו תפילין שהניח לי אבי אבא מהם.

▪ האם לדעתכם יש לראות בכל הסיפורים במקרא עובדות היסטוריות?

▪ שמו שם עירו למה? האם ניתן לנמק אותם בדרך שאינה קבלת עובדות.

▪ לאור תשובותיכם קודם – מהי אמיתות המקרא? מהי קדושתו?

▪ על מקורו של ספר איוב מביא רבי אברהם בן עזרא דעה מפתיעה:

אבן עזרא איוב פרק ב פסוק יא

(יא) אליפז התימני – ממשפחת תימן בן אליפז בן עשו והקרוב שהיה קרוב מימי משה כי לא יתייחס לתימן כי אם אחר דורות, וחז"ל אמרו כי משה כתב ספר איוב והקרוב אלי כי הוא ספר מתורגם על כן הוא קשה בפירוש כדרך כל ספר מתורגם:

הסבר הרמב"ם לזיהוי איוב

הרמב"ם מקדיש פרק במורה נבוכים להסבר משמעותו של ספר איוב – מומלץ לעין ולראות מהן ההנחות המוקדמות ומהם הכלים הדרשנים-פרשניים איתם ניגש הרמב"ם לספר איוב. (הקטע כולל הערות שוליים מופיע במו"נ תרגם שוורץ שבבית המדרש)

מורה נבוכים חלק שלישי פרק כב

פרשת איוב המופלאה 1 והמתמיהה היא בגדר מה שאנו דנים בו. מתכוון אני שהיא משל להבהיר את דעות האנשים על ההשגחה. יודע אתה שחלק מן (החכמים) אמר במפורש: איוב לא היה ולא נברא אלא משל היה 2. ומי שטען שהוא היה ונברא ושהיא פרשה שאירעה, לא ידע לה לא זמן ולא מקום. אלא אחד החכמים אומר שהוא היה בימי האבות 3, ואחד מהם 4 אמר שהוא היה בימי משה. אחד מהם אמר שהוא היה בימי דוד 5, ואחד מהם 6 אמר שהוא היה מן עולי בבל. וזה מחזק את דברי מי שאמר שהוא לא היה ולא נברא. בסיכום, בין היה בין לא היה, במעין בעייתו הנמצאת תמיד נבוכו כל בעלי-העיון מקרב בני-האדם, עד שאמרו על ידיעתו של האל ועל השגחתו מה שכבר ציינתי לך, כלומר שבאיש טוב, שלם, שמעשיו ישרים, ירא-חטא מאוד, פוגעים פגעים גדולים בזה אחר זה ברכושו, בילדיו ובגופו, לא בשל חטא שיחייב זאת 7.

לפי שתי הדעות, כלומר בין אם היה או לא היה, אותם דברי פתיחה, כלומר דברי השטן ודברי האל אל השטן ומסירתו (את איוב) בידו (של השטן), כל זה משל בלי ספק לדעת כל בעל שכל. אבל הוא משל לא ככל המשלים, אלא משל שתלויים בו נפלאות ודברים שהם כבשונו של עולם 8, ומתבררים בו ספקות גדולים, ומחשורות בו אמיתות שאין למעלה

כ"ה סיון תשע"ג

מהן.9. ואני אציין לך מה שאפשר לציין ואזכיר לך את דברי החכמים שהסבו את תשומת-לבי אל כל מה שהבינותי מהמשל הגדול הזה.

הדבר הראשון שתתבונן בו הוא אומר: איש היה בארץ עויץ (איוב א', 1). הביא שם משותף, והוא עויץ, כי הוא שם איש: את עויץ בכרו (בראשית כ"ב, 10(21, והוא צו לחשוב 11 ולהתבונן 12: עשצו עצה (ישעיה ח', 10). הוא כביכול אומר לך:

התבונן במשל זה, חשוב עליו, הבן את משמעותו וראה מה הדעה הנכונה 13

אחרי-כן ציין שבני האלהים באו להתיצב על ה' ובא השטן בקרבם ובחבורתם. כי הוא לא אמר: ויבואו בני האלהים והשטן להתיצב על ה', שאז היתה מציאות הכול ביחס אחד. אלא אמר: ויבאו בני האלהים להתיצב על ה' ויבוא גם השטן בתוכם (איוב א', 6; שם, ב', 1). צורת דיבור זאת נאמרת רק על מי שבא מבלי שהיה מכשון לעצמו או מבוקש מחמת עצמו, אבל כאשר הופיעו מי שהיתה הכוונה שיופיעו, בא זה בכלל מי שבאו 14.

אחרי-כן ציין שהשטן מסתובב בארץ ועובר בה, ואין שום יחס בינו ובין המרומים. אין לו מקום-להסתובב שם. זהו שאמר: משוט בארץ ומהתהלך בה (שם, א', 7; ב', 2). הוא מסתובב ומשוטט רק בארץ.

אחרי-כן ציין שהאיש הישר והשלם הזה נמסר ביד השטן הזה, ושכל הפגעים שפגעו בו ברכושו, בילדיו ובגופו, השטן היה סיבתם 15. לאחר שהניח הנחה זאת התחיל מציע את דברי בעלי-העיון בבעיה זאת. הוא הזכיר דעה מסוימת ויחס אותה לאיוב ודעות אחרות לחבריו. אני עתיד להשמיע לך במפורש, כלומר את הדעות אשר בגללן הם הטיחו זה בזה חשדות בפרשה זאת, שהשטן היה סיבת כולה. אך כולם, איוב וחבריו, סברו שהאל עושה זאת בעצמותו, לא באמצעות השטן. הדבר המופלא והתמוה 16 ביותר הוא שלא תיאר את איוב כבעל ידיעה ולא אמר: איש חכם או מבין או משכיל, אלא רק תיאר אותו כמעולה במידותיו וישר במעשיו. אילו היה חכם לא היה קשה לו מצבו, כפי שעתיד להתברר 16.

אחרי-כן דירג את פגעיו לפי יחס מצבי בני-אדם. כי יש אנשים שאינם נבהלים בשל אובדן הרכוש, והוא קל בעיניהם. אך מות הילדים יחרידם, והם יגועו מרוב צער. ויש גם אנשים המבליגים אפילו על אובדן הילדים ואינם נבעתים. אבל כאבים אין בעל-תחושה 17 מסוגל לסבול.

כל בני-אדם, כוונתי להמון, מרוממים את האל בלשונותיהם ומתארים אותו כעושה-צדק ומיטיב רק בשעת אושרם ורווחתם או במצב של מסכנות נסבלת. אבל כאשר באים עליהם הפגעים הנזכרים באיוב, חלקם כופרים ומאמינים - כאשר אובד רכושם - שהסדר בעולם כולו מועט. חלקם ימשיכו להאמין בצדק ובסדר אפילו לנוכח צער אובדן הרכוש. אבל אם יתייסרו באיבוד הילדים לא יבליגו. וחלקם יבליגו ולא תתערער אמונתם לנוכח אובדן הילדים. אבל על ייסורי הגוף איש מהם לא יבליג מבלי להתלונן ולקבול - אם בלשונו, אם בלבו - שנעשה לו עוול 18.

על בני האלהים נאמר להתיצב על ה' בפעם הראשונה (איוב א', 6) והשנייה (שם, ב', 1). אבל על השטן, אף-על-פי שבא בקרבם ובחבורתם בפעם הראשונה והשנייה, לא אמר עליו בראשונה להתיצב 19, ואילו בשנייה אמר: ויבא גם השטן בתוכם להתיצב על ה'.

הבן אפוא עניין זה והתבונן מה תמוה 1 הוא, וראה כיצד הושגו לי עניינים אלה במעין השראה 20, שהמשמעות של להתיצב על ה' היא שהם נמצאים משועבדים למצוותו במה שרצה, לפי דברי זכריה על ארבע מרכבות יצאות (זכריה ו', 1(21. הוא אמר: ויאמר אלי, אלה ארבע רוחות השמים יוצאות מהתיצב על אדון כל הארץ (שם, שם, 5). ברור אפוא שאין יחס בני האלהים ויחס השטן במציאות יחס אחד. אלא בני האלהים יציבים יותר ומתמידים יותר. אבל גם לו יש חלק כלשהו במציאות, פחות מהם. וכן מנפלאות המשל הזה שכאשר הזכיר את שוט השטן בארץ דווקא ושהוא עושה את המעשים האלה, הבהיר שהוא מנוע מלהשתלט על הנפש, ושניתן לו שלטון על דברים ארציים אלה כולם, וחציצה שמו

כ"ה סיון תשע"ג

בינו ובין הנפש. זהו שאמר אך את נפשו שמר (איוב ב', 6). כבר ביארתי לך את שיתוף השם נפש בשפתנו ושהוא חל על הדבר הנשאר מן האדם לאחר המוות²², וזהו אשר אין לשטן שליטה עליו. אחרי שצינתי מה שצינתי שמע את האמרה המאלפת אשר אמרו החכמים הקרויים בשם חכמים באמת, ואשר ביארה את כל המוטל בספק וגילתה כל מכוסה והבהירה את רוב סתרי התורה, והיא מה שאמרו בתלמוד: אמר ר' שמעון בן לקיש: הוא שטן הוא יצר הרע הוא מלאך המוות²³. הרי שביאר את כל מה שצינו ביאור שלא יקשה על בעל-הבנה. שהרי התברר לך שמכנים עניין אחד בשלושה שמות אלה, ושכל הפעולות המיוחסות לכל אחד משלושת אלה הן כולן פעולתו של דבר אחד. כך גם אמרו במפורש קדמוני חכמי המשנה. הם אמרו: תנא: יורד ומתעה, עולה ומשטיף, נוטל רשות ונוטל נשמה²⁴. התברר לך שמה שראה דוד במראה הנבואה בשעת הדבר וחרבו שלופה בידו, נטויה על ירושלים (דברי הימים א', כ"א, 16), שהוא הראהו זאת רק כדי להצביע על משמעותו של עניין זה עצמו, הנאמר גם כן במראה הנבואה באשר לעבירה של בני יהושע הכהן הגדול²⁵: והשטן עמד על ימינו לשטנו (זכריה ג', 1). אחרי-כך הבהיר את ריחוקו ממנו יתעלה באומרו: יגער ה' בך השטן ויגער ה' בך הבחר בירושלים (שם, שם, 2). והוא גם אשר ראה בלעם במראה הנבואה²⁶ בדרך (במדבר כ"ב, 31) כאשר אמר לו: הנה אנכי יצאתי לשטן (שם, שם, 32).

דע ששטן גזור מן שטה מעליו ועבר (משלי ד', 15), כלומר ממשמעות ההסתלקות והעזיבה²⁷, כי הוא בלי ספק המסיר מדרכי האמת ומשחית בדרכי התעיה. על עניין זה עצמו גם נאמר: כי יצר לב האדם רע מנעשריו (בראשית ח', 21). יודע אתה מה מפורסמת דעה זאת בתורתנו, כלומר, יצר טוב ויצר רע, ודברם בשני יצריך²⁸. ואמרו שיצר הרע נוצר באדם עם לידתו: לפתח חטאת רבץ (שם, ד', 7), וככתוב בתורה: מנעשריו (שם, ח', 21), ואילו יצר טוב נמצא לו רק לאחר ששכלו מגיע לשלמות²⁹. לכן אמרו: יצר הרע נקרא מלך גדול (קהלת ט', 14) ויצר טוב נקרא ילד מסכן וחכם (שם, ד', 13) במשל הנמשל לגוף האדם וכוחותיו השונים³⁰ בדברו עיר קטנה ואנשים בה מעט וגו' (שם, ט', 15-14)³¹. כל אלה דברים מפורשים מפורסמים של (החכמים) ז"ל. ומכיוון שהם הבהירו לנו שיצר הרע הוא השטן והוא מלאך בלי ספק³², כוונתי שגם הוא קרוי מלאך כי הוא בחבורת בני האלהים³³, לכן גם יצר טוב מלאך באמת. מכאן הדבר המפורסם הזה בדברי החכמים ז"ל, שאל כל אדם מתלווים שני מלאכים³⁴, אחד מימינו ואחר משמאלו, שהם יצר טוב ויצר רע. בגמרא שבת אמרו (החכמים) ז"ל מפורשות על שני מלאכים אלה: אחד טוב ואחד רע³⁵.

ראה אפוא כמה נפלאות גילתה לנו האמרה הזאת, כמה דמיונות לא נכונים היא סילקה³⁶ אני סובר שביארתי לך את פרשת איוב עד תכליתה וסופה³⁷. אבל רוצה אני לבאר לך את הדעה המיוחסת לאיוב והדעה המיוחסת לכל אחד מרעיו לפי ראיות שאלקט מדברי כל אחד מהם. ואל תשים לבך אל דיבורים אחרים שסדר הדברים חייב אותם, כפי שהסברתי לך בתחילת ספר זה³⁸.